

תקציר מנהלים – דוח ראמ"ה

פברואר 2015

רקע

התכנית הארצית "אזורי בחירה מבוקרת" הוא מהלך של משרד החינוך שראשיתו בהחלטת ממשלה משנת 2010. מטרת העל של התכנית הינה חיזוק החינוך הציבורי במדינת ישראל, וזאת באמצעות שינוי במערך החינוך היסודי המאפשר בחירה מבוקרת של הורים ותלמידים בין בתי הספר, על פי הכלל ש"התלמיד בוחר את בית הספר ולא בית הספר בוחר את תלמידו". מהלך זה מאפשר ניווד תלמידים בין בתי ספר לפי קריטריונים מוסכמים, בהלימה לחוזר המנכ"ל, המתחשבים בכישורים, ברצונות ובצרכים של כל תלמיד ותלמיד ובמקביל - שומר על איזון בין בתי הספר ושוויון הזדמנויות לכולם. נכון לשנת הלימודים תשע"ה משתתפות בתכנית 33 רשויות מקומיות מכל רחבי הארץ.

הגורם המיישם את התכנית במשרד החינוך הינו גף ניסויים ויזמות. הגף מבצע בקרה ולייווי מקצועי לקידום התכנית ברשויות, בוחן חלופות למודלים, מציע כלים ומתודולוגיות לפיתוח ייחודיות, גיבוש תכניות עבודה, תפוקות ועוד. הגורם המבצע היא הרשות המקומית, בהובלת ראש העיר וראש אגף החינוך בכל רשות, שבחרה להצטרף לתכנית. התהליך מתבצע בשותפות מלאה עם מנהלי מחוזות, מפקחים, ראשי מחלקות חינוך, גזבר, מנהלים, הורים ובעלי תפקידים נוספים לפי החלטת הרשות.

הערכת התכנית

התכנית לוותה בשנים תשע"ב – תשע"ג בהערכה שנעשתה על-ידי מכון 'משתנים', בהזמנתו של גף ניסויים ויזמות במשרד החינוך. לקראת שנת הלימודים תשע"ד פנה הגף לראמ"ה, בבקשה להוביל את הערכת התכנית בשנים הבאות. ראמ"ה נענתה לבקשה ופיתחה תכנית הערכה שהתמקדה בסוגיות הבאות:

א. פתיחת אזורי הבחירה המבוקרת - כיצד התנהל התהליך הרב-שנתי של פתיחת של אזורי הבחירה המבוקרת?; כיצד בנויים אזורי הבחירה המבוקרת ברשות ומה היו השיקולים בבנייתם?; מהי ההשפעה הנתפסת של פתיחת אזורי הבחירה המבוקרת על היישוב ועל בתי הספר?; האם חלו שינויים נתפסים ובאילו תחומים?

ב. הנגשת מידע ובחירה מושכלת של הורים - כיצד הונגש המהלך לציבור ההורים ביישוב?; האם ניתן דגש מיוחד בהנגשת המידע לאוכלוסיות מיוחדות?; עד כמה ההורים מכירים את הייחודיות של בתי הספר ואת אפשרויות הבחירה שלהם?; מהם השיקולים המרכזיים של ההורים בבחירת בית ספר לילדם ומהו המשקל היחסי של הייחודיות הבית ספרית בתוך מכלול השיקולים?

ג. פיתוח ייחודיות בית-ספרית - מניעי הרשויות להצטרף לתכנית; האם וכיצד באה הייחודיות הבית-ספרית לידי ביטוי מבחינת מהות פדגוגית, תכנים, שעות הוראה וכוח אדם?; האם בתי הספר שפיתחו ייחודיות נתפסים כמי שהתקדמו/השתפרו בהשוואה לתקופה שלפני פיתוח הייחודיות?; מהן ההשפעות הנתפסות הראשוניות (חיוביות ושליליות) של פיתוח הייחודיות על בתי הספר, התלמידים וההורים?.

ד. עמדות כלפי המהלך - מהן עמדותיהם של ההורים כלפי המהלך בכללותו?; מהן ההשלכות הנתפסות של המהלך ברמה היישובית וברמה הבית ספרית?; האם מיוחסות לו השפעות (ראשוניות) כלשהן?; האם המהלך של פתיחת אזורי רישום נתפס כמוביל לבתי ספר טובים יותר ולחינוך טוב יותר ברמה היישובית?.

מערך מחקר הערכה בתשע"ד, שילב מתודולוגיות איכותניות וכמותיות (Mixed Model), והתמקד בשני מישורים:

1. איסוף מידע איכותני באמצעות ראיונות עם מנהלי אגפי חינוך, מנהלות בית ספר, רכזות ייחודיות ומורות וקבוצות מיקוד עם הורים ב - 7 מתוך 14 רשויות מקומיות, שהצטרפו לתכנית בשנה"ל תשע"ב.
  2. איסוף מידע כמותי באמצעות העברת שאלונים טלפוניים למנהלי בתי ספר, מורים והורים לתלמידים בכיתה א', בבתי ספר בהם מתקיימת התכנית לפחות שנתיים (החל מתשע"ג). השאלונים נבנו בהסתמך על מסמכים של מטרות התכנית וראיונות ושיחות עם מוביליה.
- איסוף הנתונים האיכותניים והכמותיים התבצע בחודשים מאי-יולי 2014.

עיקרי הממצאים

באופן כללי, התמונה המצטיירת ממחקר ההערכה בתשע"ד היא **שמדובר בתכנית חשובה, תכנית הנתפסת כבעלת תרומה ניכרת לבתי הספר המשתתפים בה ולמערכות החינוך היישוביות.**

ברמה היישובית: התכנית נתפסת **כמהלך אסטרטגי בעל חשיבות ליישוב ולבתי הספר**, שביכולתו להזניק את מערכת החינוך היישובית קדימה ו/או לסייע לה להתמודד עם אתגרים מערכתיים, כגון: חוסר איזון מספרי ואיכותי בין בתי ספר, זליגת תלמידים חזקים מחוץ ליישוב, תחרות "פרועה" בין בתי ספר על תלמידים חזקים ועוד.

ברמה הבית ספרית: התכנית, ובעיקר הרכיב של פיתוח הייחודיות הבית-ספרית, נתפסים **כהזדמנות לרענן מחדש את התפיסה החינוכית והפדגוגית של בית הספר ולהפיח רוח חדשה בצוות המורים.** בנוסף, פתיחת בתי הספר לבחירה מבוקרת נתפסת כמהלך שגורם לבתי הספר להמשיך להתפתח ולהתחדש מבחינה פדגוגית ולא לקפוא על השמרים.

יישום הבחירה במבוקרת

בהתייחס לבחירה המבוקרת, מתוך הדיווחים עולה כי הגדרת אזורי הבחירה **נעשתה בקפידה תוך שיתוף כל הגורמים המעורבים במינהלת היישובית** – מנהלים, הורים, רשות ועוד. בנוסף, נראה כי פתיחת אזורי הבחירה **נעשתה בהדרגה, תוך מעקב צמוד והפקת לקחים** לגבי הבחירה בכל אזור.

ברוב הרשויות התקיים **מנגנון בחירה דומה ולעיתים זהה**, שמרכיביו העיקריים היו: בחירת שלוש עדיפויות של בתי ספר בתוך האשכול / אזור הבחירה על ידי ההורים, מתן עדיפות ראשונה לתלמידים המתגוררים בקרבת בית הספר ו/או יש להם אחים בבית הספר ומתן עדיפות שנייה לתלמידים שלא נותר להם מקום. המרואיינים בכל הרשויות שהשתתפו במחקר, ציינו כי 90%-100% מההורים קיבלו את העדיפות הראשונה שביקשו.

היו רשויות בהן הוסכם מראש כי **מנגנון הבחירה המבוקרת לא יאפשר סגירה של כיתות בבתי הספר.** ניכר כי הדבר **מעניק "רשת בטחון" לבתי הספר** וממתן את התחרות ביניהם אך **מגביל את הבחירה של ההורים**, כמו גם סוגיות נוספות, כגון: בתי ספר באזורים חזקים שמתמלאים על-ידי אוכלוסיית האזור ולא מאפשרים קליטה של תלמידים מאזורים מוחלשים והיצע חלקי ביותר של הסעות לתלמידים.

השלכות הבחירה המבוקרת על יחסי הגומלין בין בתי הספר

לבחירה המבוקרת נמצאו השפעות לא מבוטלות על **יחסי הגומלין בין בתי הספר ביישוב.** נמצא כי ברוב הרשויות **נוצרו דיאלוג, שיתוף פעולה והסכמות בין מנהלי בתי הספר** בסוגיות הקשורות לתכנית, אשר הביאו לכך שעל-

פי רוב, התחרות בין בתי הספר הייתה חיובית ומצמיחה ולא הרסנית. בנוסף, הרשויות המקומיות בשיתוף מנהלי בתי הספר פיתחו "קוד אתי", שהגדיר את "כללי המשחק" של התחרות בין בתי הספר, אשר נתפס כבעל תועלת רבה למיתון התחרות בין בתי הספר.

נקודת הפתיחה של בתי הספר באותו אזור בחירה

נקודת הפתיחה של בתי הספר הנמצאים באותו אזור בחירה נמצאה כבעלת השפעה רבה על היכולת של בתי הספר להתחרות זה בזה באופן שוויוני והוגן. נראה כי מרבית הרשויות, ובעיקר אלה בעלות האמצעים, פעלו כדי ליצור איזון בנקודות הפתיחה של בתי הספר, על-ידי השקעת משאבים בבינוי ובציוד, יום לימודים ארוך והזנה, משאבי ייעוץ ארגוני ופדגוגי ועוד, אשר ניתנו בעיקר לבתי ה"ס החלשים יותר. מנגד, ברשויות מוחלשות ופריפריאליות הדבר נעשה במידה פחותה עקב מחסור במשאבים, דבר אשר פגע בתחרות השוויונית בין בתי הספר.

היכרות ההורים עם התכנית

בהתייחס להנגשת המידע אודות התוכנית להורים, עלה כי רוב ההורים אינם מכירים את התכנית בשמה, אך אין פירוש הדבר בהכרח כי הם לא מודעים לרכיביה העיקריים (פתיחת איזור הרישום ופיתוח הייחודיות) או לא מכירים את פרטיה. מתוך ניתוח התשובות ניתן להעריך כי מרבית ההורים אכן מכירים את המהלכים הנ"ל, אך כנראה פחות מודעים לכך שהמהלכים הללו מהווים חלק מתכנית הקרויה "מרחבי חינוך – אזורי בחירה מבוקרת". אם מעוניינים בהיכרות רבה יותר של ההורים עם התכנית כתכנית – נראה כי יש מקום להגביר את מאמצי השיווק (אם כי יש לשקול האם זו אכן מטרה מרכזית).

הרשויות ובתי הספר עשו שימוש במגוון של אמצעים להנגשת המידע להורים, לרבות להורים מאוכלוסיות מיוחדות, באמצעות הנגשה שפתית ומפגשים עם מנהיגי קהילות. אמצעי שנתפס כאפקטיבי במיוחד עבור ההורים לקבלת מידע אודות בתי הספר היה "יום פתוח", במסגרתו הייתה להורים אפשרות לבקר בבתי הספר ביחד עם ילדיהם או בגפם. כשני שלישים מההורים מדווחים כי ידעו על קיומם של ימים פתוחים. מנגד, היו מרואיינים שהביעו ביקורת כלפי אופן הנגשת המידע על-ידי הרשויות ובתי הספר. נטען כי יש לפרסם את המידע אודות בתי הספר לאורך כל השנה כדי להגביר את ההיכרות של הציבור עם הייחודיות שלהם, שיש להזמין את ההורים ביחד עם ילדי הגן לביקורים בבית הספר כדי להגביר את הסיכוי שיבואו יותר הורים, שיש מקום להיעזר בוועדי ההורים של בתי הספר כאמצעי פרסומי של בית ספר כלפי הורים אחרים ועוד.

שיקולי הבחירה של ההורים

ניכר כי מרבית ההורים שצינו כי הם מכירים את התכנית, מודעים לאפשרותם לבחור בין בתי ספר וכי בתהליך הבחירה מעורבים מגוון של שיקולים, שהמרכזיים שבהם: הרמה הלימודית והאקלים הבית ספרי, הקרבה למקום המגורים ואחים הלומדים באותו בית הספר. ייחודיות בית הספר מהווה שיקול משני אך לא מבוטל בכלל. אפשר לשער כי ככל שהיא תעמיק ותהפוך להיות דומיננטית ומשמעותית יותר, כך יש סיכוי כי היא תהפוך לחלק מתעודת הזהות של בתי הספר ולשיקול מרכזי עוד יותר בבחירת בית הספר.

פיתוח הייחודיות הבית-ספרית

בהתייחס לפיתוח הייחודיות הבית-ספרית, ניכר כי היו מספר גורמים דומיננטיים שהשפיעו על בחירת הייחודיות של בתי הספר: מאפייני בית הספר בהווה (ערכים, חוזקות, תכנים ועוד), נטיות מנהלת בית הספר ונטיות הצוות המוביל. על פי רוב, נטיות ההורים והתלמידים לא היו גורם דומיננטי בבחירת הייחודיות ובדרך כלל הם עודכנו עליה בדיעבד, מה שבחלק מהמקרים יצר חוסר נחת בקרב ההורים.

המשאבים בהם השתמשו בתי הספר לפיתוח הייחודיות היו **תקציב, כוח אדם, ייעוץ מקצועי, השתלמויות ושת"פ עם גורמי חוץ.**

גובה התקציב היה שונה מאד בין רשויות מבוססות למעוטות משאבים - בין אלפי שקלים בודדים לעשרות אלפי שקלים בשנה לבית ספר. בבתי ספר בהם קיים ניהול עצמי, הופנה חלק ניכר מתקציב בית ספר למימוש הייחודיות, יתרון משמעותי עבור בתי ספר אלה. ניכר כי תקציב ייחודיות מצומצם, היעדר ניהול עצמי והיעדר השקעה של הרשות מקשים על פיתוח הייחודיות הבית-ספרית.

כל בתי הספר שהשתתפו במחקר קיבלו **ייעוץ ארגוני חיצוני** מטעם ובמימון מטה התכנית. ניכר כי התועלת של יועצים אלה הייתה רבה, בעיקר בשלב גיבוש הייחודיות הבית-ספרית. היו בתי ספר שנעזרו ביועצים פדגוגיים, שסייעו להם לפתח תלב"ס ייחודיות ולרכוש שיטות הוראה חדשות. ניכר כי התועלת של יועצים אלה הייתה רבה, בעיקר בשלב המיסוד של הייחודיות.

כל בתי הספר שהשתתפו במחקר ביצעו **השתלמות מוסדית** אחת לפחות לצורך ביסוס הייחודיות הבית-ספרית, שנתפרה בהתאם לצורכיהם ונתפסה כמשאב חיוני לפיתוח הייחודיות.

היו בתי ספר, שיצרו שיתופי פעולה עם גורמים חיצוניים ביישוב ומחוצה לו לצורך פיתוח הייחודיות וביסוסה. הראיונות עם מנהלי בתי הספר מלמדים כי שיתופי פעולה אלה מעצימים את הייחודיות הבית-ספרית.

טאטוס פיתוח הייחודיות

נכון למועד איסוף נתוני המחקר, נראה כי מרבית בתי הספר הנכללים בתכנית, **עברו את שלב הפיתוח הראשוני של נושא ייחודיות בית הספר**. המנהלים מדווחים על משאבים רבים, תקציביים ופדגוגיים, המוקצים לנושא ייחודיות בית הספר ועל היווצרות שיתופי פעולה בתחום הייחודיות גם עם גורמים רלוונטיים מחוץ לבית הספר. ניכר גם כי הייחודיות לא נעלמת מעיני ההורים, אשר מרביתם דיווחו כי היא באה לידי ביטוי במגוון היבטים: החל מהתהליכים הפדגוגיים, דרך השיעורים השוטפים ועיצוב סביבות הלמידה בבית הספר וכלה בימי שיא ופעולות מיוחדות. אין למעשה תחום בחיי היום יום של בית הספר שאינו צבוע, כך לפחות על פי ההורים, ברוח הייחודיות.

גורמים מקדמים פיתוח ייחודיות

גורמים המקדמים את פיתוח הייחודיות הבית-ספרית, שצוינו בראיונות הם: מנהל/ת בית ספר שמאמין בתוכנית ורוותם את הצוות; צוות בית ספר מעורב בהגדרת הייחודיות ומתחבר אליה; רשות מקומית תומכת המאפשרת לבתי הספר לצמוח; משאבים / ניהול עצמי המאפשרים רכש נחוץ לפיתוח הייחודיות; שימוש מושכל בייעוץ ארגוני ופדגוגי; נושא ייחודיות המתבסס על תוכן ברור (למשל: מדעים, קיימות, מוסיקה, וכו') הוא יותר מוחשי ונתפס כמשמעותי יותר מנושא המתבסס על שיטת הפעלה פדגוגית או נושא ערכי (למשל: ערכי יאנוש קורצ'אק, חשיבה מוסרית, חשיבה דיאלוגית וכו').

רוב המורים מביעים שביעות רצון רבה או רבה מאד **ממהלכי הנהלת בית הספר לקידום הייחודיות** וממידת מעורבותם בתהליכי גיבוש ופיתוח הייחודיות בבית ספרם. גם מרבית המנהלים מביעים שביעות רצון גבוהה מהתקדמות פיתוח הייחודיות בבית ספר ורובם ככולם מביעים שביעות רצון רבה או רבה מאד ממידת מעורבותם כמנהלים בתהליך פיתוח הייחודיות. עם זאת, נראה כי מסתמנים קשיים בשיתוף הפעולה עם הרשויות המקומיות: שיעורים נמוכים יחסית של מנהלים שבעי רצון מהעבודה מול גורמי החינוך ברשות המקומית לשם פיתוח הייחודיות הבית-ספרית.

בהתייחס לשביעות רצון המורים והמנהלים מהתכנית והשפעותיה הנתפסות עולה כי מרבית המנהלים והמורים רואים בפיתוח הייחודיות מהלך אשר מיטיב מאד עם האווירה בבית הספר, התפתחותם הרגשית/חברתית של הילדים ויחסי הצוות עם התלמידים וההורים כאחד, ומרביתם אף סבורים כי למהלך תרומה חיובית לרמת הישגים הלימודיים של בית הספר ולהעלאת רמות ההוראה והמוטיבציה של המורים. עם זאת, נראה כי לתכנית השלכות מעורבות בתחומי ההוראה והספק העבודה של המורים וניכר כי עקב אכילס שלה הוא העומס הנוסף הנדרש מהמורים על מנת ליישמה באופן מיטבי.

חלק ניכר מהמנהלים והמורים שרואיינו, ציינו בדבריהם כי הם כלל לא רואים "הפסד" שלהם או של בית הספר כתוצאה מהכניסה לתכנית אלא רק "רווח", עובדה המעידה על תחושה חיובית כללית ועל שביעות רצון ממנו. מנהלי בתי הספר ציינו את ה"רווחים" הבאים של המהלך: גידול במספר התלמידים והבטחת הקיום של בית הספר, שינוי חזות בית הספר והסביבה הלימודית, שדרוג הפדגוגיה, הסדרת ההרשמה והתחרות בין בתי הספר, גאוות יחידה בית-ספרית, ושיפור תדמית בית הספר. המורים שרואיינו הוסיפו גם את השיפור בעבודת הצוות.

המנהלים המעטים שכן התייחסו ל"הפסדים" של בית הספר ציינו את ההיבטים הבאים: חשש לקיטון במספר התלמידים, והוצאת משאבים ואנרגיה. המורים שרואיינו הוסיפו גם את הגבלת הצמיחה של בית הספר כתוצאה מהבחירה המבוקרת וגם את הסכנה הקיימת בסגירה של בתי ספר.

השפעות התכנית מנקודת מבט המורים והמנהלים

מרבית מנהלי בתי הספר והמורים הביעו עמדה דומה לפיה, **המהלך יביא לשיפור של בתי הספר ומערכת החינוך ביישוב**. שני הטיעונים השכיחים ביותר היו: (א) פיתוח הייחודיות יוצר רוח חינוכית חדשה בבתי הספר ובמערכת החינוך, אשר גורמת להם להתחדש ולהתמקצע ו – (ב) המהלך יוצר תחרות פדגוגית מצמיחה בין בתי הספר וחיזק אצלם את הצורך להשתפר, להתחדש ולשמור על איכות גבוהה לאורך זמן.

שביעות רצון הורים מהתכנית

בהתייחס לשביעות רצון ההורים מהתכנית והשפעותיה הנתפסות, עולה כי ההורים שבעי רצון מבית הספר אותו בחרו ומסוג הייחודיות שלו, ומרביתם סבורים כי גם ילדיהם שבעי רצון במידה רבה מבית הספר. יתרה מזאת, מרבית ההורים גם רואים בתכנית כמקדמת את רמת החינוך ואת המוניטין של היישוב.

הראיונות וקבוצות המיקוד עם ההורים מלמדים כי עיקר שביעות רצון שלהם הייתה מכך שבתי הספר השתפרו מבחינה פדגוגית ומחויבים להתאמץ גם בעתיד ומזכות הבחירה שלהם, גם אם לא כולם מנצלים אותה.

השפעות התכנית מנקודת מבט ההורים

יש הורים שצינו כי הם חשים בשיפור בבית הספר של ילדם ובחינוך ביישוב בכלל אך קשה להם לייחס את השינוי דווקא לתכנית אלא בעיקר להיבטים אחרים, כגון: תחלופה של מנהלי בתי ספר ושל אנשי צוות, מספר התלמידים בכיתות ועוד. מנגד, הורים במיעוט מהרשויות רואים את התכנית באור ביקורתי יותר. לדבריהם, פיתוח הייחודיות בבתי הספר לא "מתרומם" והתכנית כפי שהיא נעשית היום אינה תורמת אלא מובילה לשימור המצב הקיים ולאכזבות ממערכת החינוך היישובית.

המלצות

- באופן כללי מדובר בתכנית הנתפסת כחיובית וכתורמת למערכות חינוך יישוביות ומתוך הממצאים נראה כי יישום שלה עשוי לסייע למערכות חינוך יישוביות, ובפרט באלו הסובלות מקשיים מערכתיים, כגון: עזיבה נרחבת של תלמידים את מערכת החינוך ביישוב, תחרות "פרועה" בין בתי ספר, חוסר איזון מספרי ואיכותי בולט בין בתי ספר, התפתחות דמוגרפית מואצת של הרשות ועוד.
- במידה ובחרים להיכנס לתכנית, חשוב לזכור שמדובר במהלך אסטרטגי, ומומלץ להיכנס אליה כאשר קיימת כוונה אמיתית לבצע שינוי אסטרטגי במערכת החינוך ובבתי הספר ביישוב.
- מומלץ לוודא כי הרשות המקומית ממלאת את תפקידה כמובילת התכנית, מיישמת מנגנון בחירה ברור ושקוף, אוכפת את "כללי המשחק" של התחרות בין בתי הספר, תומכת בתהליכים שעוברים בתי הספר ומחזקת את בתי הספר החלשים, כך שיוכלו להתמודד בצורה שוויונית עם בתי הספר האחרים באזור הבחירה שלהם.
- חשיבות מרכזית נודעת לאפשרות של רשויות לפעול לתיקון פערים התחלתיים בין בתי ספר ביישוב, כך שתתאפשר תחרות שקופה והוגנת. בהיעדר אפשרות כזאת, לבתי ספר עם פערים התחלתיים יהיה קשה להתפתח ולהוות אלטרנטיבה אמיתית לבתי ספר מתקדמים יותר. לפיכך, חשוב להקפיד שאפשרות כזאת לתקן נקודות פתיחה אכן תהיה קיימת, כולל הקצאת משאבים לכך, במידת האפשר.
- מומלץ לפתוח את בתי הספר לבחירה, בכפוף להקפדה על כללי ייסות ברורים ושקופים ולטיפול החסמים כגון מידע חסר אודות אפשרויות הבחירה, קשיי ניידות של אוכלוסיות חלשות, נקודת פתיחה נחותה של בתי ספר חלשים ועוד.
- מתוך הממצאים עולה כי למנהלי בתי הספר יש כיום משקל רב מאד בבחירה ובפיתוח הייחודיות ולכן מומלץ לאזן את המצב ולתת יותר משקל לצוות בית הספר, להורים ולתלמידים בתהליך זה.
- במידת האפשר, מומלץ לעודד את בתי הספר לבסס את הייחודיות שלהם על צוות מורי הליבה הקבוע ולצמצם ככל הניתן את השימוש במורים ומדריכים חיצוניים, כדי למנוע מתחים בין שני סוגי המורים וכדי להבטיח את המשך קיום הייחודיות הבית-ספרית לאורך זמן.
- מומלץ להתייחס לנושא העומס על מורי הליבה והספק העבודה שלהם כדי ששכרה של התכנית לא תצא בהפסדה.
- במידה ומופעלות בבית הספר מספר תוכניות (למשל, בחירה מבוקרת וניהול עצמי) מומלץ שיועץ ארגוני אחד יסייע בהטמעה של כולן.
- מומלץ לבתי הספר לפתח שותפות עם גוף / גופים חיצוניים שיסייעו בידם להעמיק, לבסס ולהעשיר את הייחודיות שלהם.
- מומלץ להעביר מסר למנהלי בתי הספר לפיו, בית ספר נמדד קודם כל ביכולתו לשמור על אוכלוסייתו "הטבעית" ורק לאחר מכן, אם בכלל, למשוך אוכלוסיות נוספות.
- מומלץ להמשיך ולפתח "קוד אתי" בכל רשות בה מופעל הניסוי ולא פחות חשוב – להבטיח את אכיפתו.
- מומלץ לעודד שיתופי פעולה בין מנהלים עד למצב של שקיפות מלאה וזאת כדי למנוע תחרות פרועה וחיכוכים, אשר אינם רצויים גם מנקודת מבט יישובית ונראות כלפי ההורים. שיתופי הפעולה בין בתי ספר עשויים גם להביא לשיתוף במשאבים ופעילויות לטובת כולם.

▪ מומלץ שכל רשות המשתתפת בניסוי תקבע לעצמה את אסטרטגיית הנגשת המידע הנכונה עבורה בהתאם למאפייני האוכלוסייה וכי אסטרטגיה זו תשלב בין פעולות ברמה הרשותית לפעולות ברמה הבית-ספרית תוך התחשבות ב"קוד האתי" היישובי.

▪ מומלץ לחשוף את ייחודיות בתי הספר לכל קהילת בית הספר ולא רק להורי התלמידים בכיתות א'.

▪ למרות הפגיעה בחופש הבחירה, בעיקר של אוכלוסיות מוחלשות, מומלץ להשתמש בהסעות רק במקרים מיוחדים, כגון: חיזוק בתי ספר מוחלשים וניוד של תלמידים מאוכלוסיות מוחלשות, בשל עלותן הגבוהה והסיכונים הבטיחותיים הכרוכים בהן.